

### תהלים מז - מזמור מלכות ה' או המלכת ה'

#### ראשי-פרקים

- א. ציוני דרך להשתקפות מלכות ה' במקרא
- ב. מזמור מז - מזמור הלל
- ג. מבנה המזמור
- ד. הרקע לחיבורו של מזמור מז
- ה. השתקפות המלכת ה' במזמור מז
- ו. זיקתו של מזמור מז לראש השנה
- ז. סיכום
- ח. ביבליוגרפיה

\*

מזמור מ"ז שבספר תהלים מציג את ה' כמלך, וכך מציגים אותו ארבעים וששה כתובים נוספים במקרא, ובייחוד במזמורים צג, צה-צט, המכונים במחקר בשם 'מזמורי מלכות ה'' (מובינקל, א, 106). איזכורים אלה מעוררים שאלה יסודית: האם יש להבין את ההיגדים אודות מלכות ה' כפשוטם, בדומה לנאמר על מלכות בשר ודם, או שיש לתפוס את האיזכורים האלה כדימוי ספרותי בלבד, שנועד להמחיש את מעמדו הרם של ה' בעולם?

מובינקל נמנה עם התומכים הבולטים בפירוש השני. לדבריו, נחשב ה' למלך בישראל בדומה למלכות ארצית. הוא אף צעד צעד נוסף וטען, כי בישראל של תקופת הבית הראשון נהג טכס המלכה פולחני, ובו המליך העם את ה' בראש השנה (מובינקל, א, 107-113). מזמורי מלכות ה', לדעתו, אינם אלא מזמורי המלכת ה'. הכתוב, "ה' מְלֶכֶךְ" (תה' צג, א ועוד), פירושו: ה' היה למלך, בדומה לכתוב: "מלך אבשלום בחברון" (שמ"ב טו, ז). לדבריו, הפסוק לא בא לתאר את מעמדו של ה' כמלך, אלא הוא מציין את פעולת המלכת ה', הואיל והצורה מְלֶכֶךְ היא פועל ולא שם.

אך רבו החוקרים שלא קיבלו את הפרשנות הזו למזמורי מלכות ה' (Craigie, 348). הטענה העיקרית נגד ההסבר המוצע היא, שאין לנו כל ראיה מן המקרא לטכס שכזה. זאת ועוד, במזמורי מלכות ה' מופנית הקריאה לגויים לומר לה' המלך (מז, ב; צח, ז, ועוד), ולא נראה שהופנתה בתקופת המקרא קריאה לגויים לבוא ולהמליך עליהם את ה' בטכס ישראלי דתי. גונקל (עמ' 37) טען עוד, שמלכות ה' המתוארת במזמורים הללו אינה משתקפת כתיאור עכשוי אלא כייעוד אסכטולוגי, והגויים יקבלו עליהם את מלכות ה' רק לעתיד לבוא. קויפמן

(ספר שני, חלק שני, 651) התנגד לתיאוריה של מובינקל בדבר דרמה פולחנית שבה המליכו את ה', הואיל ושחזור שכזה נשען על יסודות אליליים. בשל שיקולים אלה ואחרים טען ברטלר (עמ' 150), שמזמורים אלה עוסקים במלכות ה' ולא בהמלכת ה'.

במאמר זה רוצים אנו לבחון שאלה זו מחדש, אגב בדיקת זיקת מזמור מ"ז לאידיאה של מלכות ה' ולרכיבים של מעמד הכתרה של מלך בשר ודם.

#### א. ציוני דרך להשתקפות מלכות ה' במקרא

לא נוכל לדון במסגרת זו במכלול הביטויים למלכות ה' במקרא, לכך מוקדש ספרו של ברטלר (1989), אך נצביע על ציוני דרך חשובים בהתפתחותו של רעיון זה ובהתפשטותו. עם בריאת העולם הכירו בני האדם במלכות ה' למשך תקופה קצרה, אך בדור אנוש, טעו אנשים והחלו לקרוא לנבראים בשם בוראם (רמב"ם, הלכות עבודת כוכבים, פ"א). לאחר תקופה של דמדומים קיבלו עליהם בני ישראל את מלכותו של ה', והכריזו בשירת הים: "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמי טו, יח). קריאה זו, שנאמרה בשעה שחזה העם בישועות ה' על שפת הים, קיבלה גושפנקא חוקית במעמד הר סיני, כפי שהעיד הכתוב: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמי יט, ו). מלכות ה' נצטמצמה ונתרכזה בישראל. אך לעתיד לבוא תחזור עטרת מלכות שמים ליושנה, וכל העולם יכיר במלכות ה', כדברי הנביא: "כי לי תכרע כל ברך, תשבע כל לשון" (יש' מה, כג). וכך פירש רש"י את הכתוב, "שמע ישראל, ה' אלקינו, ה' אחד" (דב' ו, ד): "ה', שהוא אלקינו עתה ולא אלקי האומות, הוא עתיד להיות ה' אחד, שנאמר: 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה', לעבדו שכם אחד" (צפ' ג, ט). שלבים אלה נוסחו על ידי הפייטן בשיר הנודע:

אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא

לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא

ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא.<sup>1</sup>

עם בריאת העולם הוא נקרא מלך בפי יצוריו, אך הכרה זו תהיה לנחלת הכל רק לעתיד לבוא. מלכות ה' אינה מוטלת כחובה על האנושות, אלא האדם הוא שמקבל אותה על עצמו מרצונו החופשי. בורא העולם ומנהיגו מעמיד עצמו

1 השיר מיוחס לרבי שלמה אבן גבירול. להקבלה בין השניים השוה: הרב הדרי, עמ' 88.

לבחירת האדם, ובחירה נכונה מזכה את האדם בזכות להימנות עם חוג המקורבים למלך, הנקראים בשם "עבדי ה'".  
לאור מגוון האפשרויות של התגלות מלכות ה' נצטרך להגדיר ולאפיין את טיבה של מלכות ה' המשתקפת ממזמור מז, אך קודם לכן נעיין באפיונו של המזמור ובמטרת חיבורו.

### ב. מזמור מז - מזמור הלל

מזמור מז שבספר תהלים משתייך למזמורי הלל. אלה פותחים בקריאה להלל את ה', ובסמוך לה נזכרים הגורמים שאליהם מופנית הקריאה, ואחר-כך באה הנמקה, שעשויה לפתוח במלה "כִּי"<sup>2</sup>. מבנה כזה אנו מוצאים במזמור קיז: "הללו את ה' כל גוים, שבחוהו כל האמים, כי גבר עלינו חסדו" (א-ב); ובמזמורנו: "כל העמים תקעו כף, הריעו לאלקים בקול רנה, כי ה' עליון נרא, מלך גדול על כל הארץ" (ב-ג). נראה, כי הכתיבה בדגם של מזמורי הלל גרמה לכך שהמזמור אינו מסודר בסדר כרוולוגי. כך אנו קוראים על אסיפת העמים רק בפסוק האחרון שבמזמור, "נדיבי עמים נאספו" (י), אך כבר בפתיחת המזמור נאמר לעמים, הואיל והתכנסתם, זמרו לה' (ב).

### ג. מבנה המזמור

כדי לקבוע את מבנה המזמור עלינו לחלק אותו ליחידות. אך משימה זו אינה פשוטה, וניתן לגלות שלוש דעות בפרשנות בשאלת חלוקת מזמור מז ליחידות. זליגמן (עמ' 26) מחלק את המזמור לשני בתים: ב-ה, ז-י. שניהם פותחים בקריאה להלל את שם ה' (ב, ז), ואחר כך באה ההנמקה הפותחת בביטוי הסיבה "כִּי" (ג, ח). שני הבתים מסיימים באיזכור האבות, יעקב ואברהם (ה, י). יעקב, שמסמל את המאבק עם עשו, נזכר בבית הראשון, כיון שיש בו ניגוד ומאבק בין ישראל לבין הגויים (ד), בעוד שאברהם, אב המון גויים, נזכר בבית האחרון, בו העמים מתאחדים עם ישראל בקבלת שלטונו של ה' (י).<sup>3</sup> שני הבתים נפרדים זה מזה גם על ידי מילת הסיום "סלה" שחותמת את הבית הראשון, ומשמשת כמילת סיום שכיתה בתהלים.<sup>4</sup> בהתאם לחלוקה זו נתקשה להסביר את מקומו

2 למבנה מזמורי ההלל ראה סבורין, עמ' 176-177.

3 רעיון זה נזכר כבר בדברי חז"ל (בבלי חגיגה ג, א; סוכה מט, ב).

4 המלה "סלה" נזכרת שבעים ואחת פעמים בתהלים ושלוש פעמים בחבקוק ג. יש שראו במלה זו חלק אורגני של הטקסט ופירשוה במשמעות של 'נצח' (יונתן). פירוש זה יכול

של פסוק ו', כיון שהוא חוצץ בין שני הבתים, והוא מופיע אחרי מלת הסיום "סלה" ולפני הקריאה להלל את ה'. משום כך הציע זליגמן (עמ' 28) להעביר את פס' ו' קודם לפס' ד', ואז נקבל סדר ענייני, בו נזכרה קודם הופעת ה' (ו) ואחר כך נזכרת תבוסת האויבים (ד).

אלא שאין צורך להזיז את הכתוב ממקומו. שני הבתים של המזמור הם הפסוקים: ב-ו, ז-י. בפתחת שניהם מצוי שורש רו"ע, בבית הראשון "הריעו" (ב) ובבית האחרון - "בתרועה" (ו). לבית האחרון יש מסגרת (אינקלוזיון): הוא פותח בתיבה "עלה" (ו) ומסיים "נעלה" (י). בהתאם לכך, נקבל גם חלוקה סימטרית של שני הבתים, כשל אחד מהם הוא בן ארבעה פסוקים.

ויש המחלקים את המזמור לשלושה בתים (חכס, רס"ט): ב-ה, ו-ח, ט-ג. בהתאם לחלוקה זו נקבל בתים, שבהם מספרי הפסוקים הולכים ופוחתים מארבעה לשלושה ומשלושה לשניים. השרש המנחה על"ה נזכר בכל אחד מן הבתים פעם אחת: עליון (ג), עלה (ו), נעלה (י). גם המלה 'ארץ' נזכרת שלוש פעמים במזמור, פעם אחת בכל אחד מן הבתים הללו: מלך גדול על כל הארץ (ג), מלך כל הארץ (ח), מגני ארץ (י).

ויש המחלקים את המזמור לארבעה בתים (כהן, 362): ב-ג, ד-ה, ז-ח, ט-י, כל אחד מהם - בן שני פסוקים, כשפסוק ו' עומד במרכזם. מרשימה ביותר היא העובדה, ששם ה' שבפסוק נמצא בדיוק במרכז המזמור, שלושים ושש מלים לפניו (ללא הכותרת) ושלושים ושש מלים אחריו.

#### ד. הרקע לחיבורו של מזמור מז

בתולדות פרשנות המזמורים, המכונים "מזמורי מלכות ה'", ניכרו שלוש דרכים בתפישת הרקע לחיבורם:

להתבסס על הכתובים "עד עולם סלה" (תהי מת, ט), "לעולם נודה סלה" (שם מד, ט). גם ניקוד מלה 'סלה' דומה לניקודה של 'נצח'. אך פירוש זה אינו מתאים לכל הופעותיה של המלה 'סלה', דוגמת הכתוב: "בצעדך בישיון סלה" (שם סח, ח). אחרים פירשו כסימן גנינה, שהורה על הרמת הניגון. רד"ק, בפירושו לתהי ג, ג, גזר את התיבה הזו משורש סל"ל, כמו "סולו לרכב בערבות" (שם סח, ח), כעין סולם המוליך ממדרגה למדרגה. אך על פירוש זה ניתן לשאול שתי שאלות: האחת שהופעותיו של שורש סל"ל במקרא קשורות תמיד לדרך, ולכן לא נוכל לגזור את 'סלה' משורש סל"ל. זאת ועוד, כל המזמורים ניתנו לגנינה, ואם כן למה באחדים מהם יש סימן מוזיקלי, ובאחדים לא? לכן פירש אותה צ' מלאכי (עמ' 110-106) כסימן לטיוט יחידה, וציטט פסוקים בהם היא משמשת בהוראה של השבתה וחיסול, דוגמת, "סלה כל אבירי" (איכה א, טו), "סלית כל שוגים מחקיך" (תהי קיט, קיח), ואכן התיבה 'סלה' מחלקת חלוקה סימטרית את המזמורים מו, מז, סב, פד.

## 1. הגישה ההיסטורית

בעלי הגישה ההיסטורית טוענים, שהמזמור נאמר לרגל נצחון ישראל במלחמה כלשהיא, ובכך הוכרה מלכות ה'. כדוגמא לגישה זו נזכיר את פירושו של זליגמן (עמ' 29) למזמור. זליגמן כותב כי הבית הראשון (ב-ה) מכניס אותנו לתוך המון חוגג, המקדם פני אלקיו, שרכש לו את המלוכה על כל הארץ הודות לנצחון שנחל על העמים. כמבט אחורנית נזכרת עלייתו של האל לשדה הקרב לתשועת עמו (ו). הבית השני מתאר ביתר פירוט את הטקס הפולחני של השבים מן המלחמה, ואליהם מצטרפים נסיכים ואנשים שאינם מזרע ישראל. בתוכם חוזר האלוהים להיכלו לעלות על כיסא-קודשו ולמלוך משם על הגויים. לדעת זליגמן, אין המזמור מתייחס לעלילות האלוקים בעבר הרחוק בימי כיבוש הארץ או בתקופת דוד, אלא לגדולות ולנוראות שעשה לעיני המשתתפים. חוקרים אחרים ניסו לזהות את הנצחון זיהוי הסטורי. לדעת רוברטס (129-132), היה זה אחרי נצחונות דוד ובניית האימפריה הישראלית, אזי הוכר שמו של ה' בעולם כמלך; אך זליגמן (עמ' 29) טען, כי האופי הכללי של המזמור מונע זיהוי מעין זה.

בעלי הגישה ההיסטורית חייבים להתמודד עם ביטויים אחדים במזמור, שאינם תואמים לכאורה להסבר ההסטורי, בראש ובראשונה, עם הפעלים בזמן עתיד שבמזמור. בהתאם לכך יש לפרש, כי הקביעה "ידבר עמים תחתנו" (ד), אינה מתייחסת לעתיד הרגיל אלא לפועל המציין המשכיות בפעולת ה' למען עמו, בדומה לכתוב, "וכאשר יענו אותו, כן ירבה וכן יפרץ" (שמ' א, יב). בראייה שכזו נוכל לייחס את המשפט הנידון לישועות ה' בעבר, בהווה ובעתיד; הכתוב "יבחר לנו את נחלתנו" (ה) רומז לכך, שה' העניק לישראל את ארצם. לכן נאמר במזמור על ה', שהוא 'מלך כל הארץ' בהדגשה משולשת (פס' ג, ת, י, ויש בכוחו לתת לעם את נחלתו (כהן, 361). גם יתר הביטויים שבפרק מתפרשים פירוש הסטורי: ארץ ישראל מכונה בכינוייה הנדיר 'גאון יעקב', בדומה לנאמר בישעיהו: "אז תתענג על ה', והרכבתך על במותי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך" (נח, יד). גם הפסוק "עלה אלקים בתרועה" (ו) מתפרש בהקשר צבאי, לאמר: ה' עלה למלחמה. שימוש לשוני שכזה מצוי בכתובים: "כי לתשובת השנה מלך ארם עולה עליך" (מל"א כ, כב); "עלה הפורץ לפניכם, ויעבר מלכם לפניכם וה' בראשם" (מיכה ב, יג). גם השופר שזכר בפסוק יש לו משמעות צבאית, כמו בכתוב, "כי קול שופר שמעת נפשי, תרועת מלחמה" (יר' ד, כ). ואולי פסוקנו רומז לשיבת ה' מן המלחמה לשמים, כמלך השב בתרועה למשכנו.

בעזרת הגישה ההיסטורית נוכל להסביר את המעברים התמוהים שבמזמור מהיגדים לאומיים להיגדים אוניברסליים ולהיפך. מצד אחד פונה המזמור לכל העמים ואומר להם "תקעו כף, הריעו לאלקים בקול רנה" (ב), אך כשבעל המזמור מנמק את הפניה הזו, הוא אומר: "ידבר עמים תחתנו, ולאמים תחת רגלנו" (4), ויש לשאול למה העמים יצטרכו להתפעל משעבודם לעם ישראל? בעלי גישה זו יטענו, שהעמים שהשתעבדו לישראל יקבלו עליהם את שלטונו של אלקי ישראל מכוח כפיפותם לעמו.

## 2. הגישה האסכולוגית

בעלי הגישה האסכולוגית מפרשים את המזמור לא על מאורע שקרה בעבר אלא על התגלות מלכות ה' לעתיד באחרית הימים. כך פירשו רש"י (לתהלים צג, א) ורד"ק (לתהלים מז, א). ההסבר האסכולוגי הורחב על ידי גונקל (עמ' 37), שטען שמזמורים אלה מושפעים מרעיונות הנבואה, וגם בנבואה אנו מוצאים תיאורים אסכולוגיים המובעים בשיר, דוגמת יש' י"ב.<sup>5</sup> הגישה האסכולוגית מתאימה במיוחד לפסוקים שבהם הפועל בלשון עתיד, אך היא יכולה להתאים גם לפסוקים, שבהם הפועל בזמן עבר, דוגמת הכתוב, "עלה אלקים בתרועה" (ו), שנתפרש על ידי רד"ק: "יאמרו ישראל...כשישירו לאל". לאמר: לשון עבר שבכתובים הללו היא ציטוט מדברים שהעם יאמר לעתיד לבוא. בדרך אחרת נוכל להניח, שהכתובים הללו נקטו לשון "עבר נבואי", בדומה ללשון הנבואה שכותבת את העתיד בלשון עבר כדי לבטא ודאות מוחלטת בהתגשמות הנבואה. כך גם הכתוב, "מלך אלקים על גויים" (ט), מתייחס לעתיד לבוא, הגם שהוא כתוב בזמן עבר. קשה יותר לגישה זו הפסוק, "יבחר לנו את נחלתנו" (ה), הואיל ובחירת הנחלה היא פעולה שבוצעה בעבר ואינה נמנית עם הייעודים האסכולוגיים. לכן הוצע לתקן את הגירסה יבחר לירחיב (Stade, 169), אך ההקבלה "אשר אהב" (ה) מוכיחה שאין מקום לתיקון, מה עוד שתקבולת כזו מצויה בכתובים אחרים: "ויבחר את שבט יהודה אשר אהב" (תה' עח, סח), "ויבחר בכס, כי אם מאהבת ה'" (דב' ז, ז). משום כך פירש רד"ק את הכתוב במשמעות השבת הנחלה הנבחרת. ניתן עוד לטעון, שלא כל המזמור עוסק בימים שלעתיד לבוא, ויש בו גם היגדים המתייחסים להווה. בדרך זו נוכל לפתור גם את שאלת המעבר מן ההיגדים הלאומיים להיגדים האוניברסליים

5 קויפמן (כרך שני, ספר שני, עמ' 711) מתנגד להסבר האסכולוגי או לתלות בנבואה הואיל ובתהלים לא נזכרו ביטול הרע ותשובת העולם.

שבמזמור, כפי שהעיר רד"ק בפירושו לכתוב, "זמרו אלקים זמרו, זמרו למלכנו זמרו" (ז): "נאמר 'למלכנו', כי עתה נתייחד בנו שמו בעולם, אך ביום ההוא יהיה מלך כל הארץ".

### 3. הגישה הפולחנית

מובינקל (א, 106) התנגד להסבר האסכטולוגי, וטען שבעוד שבנבואה לוח הזמנים ברור בעזרת ביטויים כמו "ואמרת ביום ההוא" (יש' יב, א), הרי שבמזמורים צריך להוכיח זאת. לכן הוא טוען, שמזמורי המלכת ה' עוסקים בחגיגה פולחנית שנערכה בבית המקדש ביום ראש השנה, שבה המליכו את ה'. לדעת מובינקל, מזמורי המלכת ה' מתארים את המעמד הטכסי של ההכתרה, אך הזכרנו כבר (לעיל במבוא) את דברי החוקרים הטוענים כנגד גישה זו, כי אין לנו כל ראיה במקרא לטכס שכזה.<sup>6</sup>

אשר למושג הדיון שלנו, הרי שרק הגישה הפולחנית מדברת על מעמד הכתרה בעוד שיתר הגישות עוסקות בקבלת מלכות ה' ולא בהמלכתו. לפיכך נצטרך לבדוק את רכיבי המזמור לאור השאלה זו, ותחילה נפתח בהשתקפות של המלכת ה' במזמור.

### ה. השתקפות המלכת ה' במזמור מז

במזמור מ"ז מצויים ששה רכיבים אופייניים לטכס המלכה, כדלהלן:

#### 1. אסיפת העם למעמד ההמלכה

מעמד הכתרת המלך נפתח בכינוס העם הבאים לקבל עליהם שלטון המלך הנבחר, כפי שנעשה בהמלכת שאול (שמ"א י, ז), בהמלכת דוד (שמ"ב ג, א) ובמזמורנו: "נדיבי עמים נאספו, עם אלקי אברהם" (פס' י). כינוס מלכי העמים מסמל שהם מקבלים עליהם מלכות ה', והם הופכים לוסאלים שלו. אמנם לא נזכר בכתוב במפורש הגורם להתכנסות נציגי העמים, אך מרבית מזמורי תהלים אינם מזכירים את הרקע הקונקרטי לאמירתם. העלמת הרקע לחיבורו של מזמור מז נובעת גם מכך שמדובר בהמלכת ה', ובנסיבות שכאלה מתבקשת לשון המגלה טפח ומכסה טפחיים. נדיבי העמים שנאספו אינם אלא מנהיגי הגויים,<sup>7</sup> כפי שניתן ללמוד מן הכתוב: "באר חפרוה שרים, כרוה נדיבי עם" (במ' כא, יח),

6 לביקורת נוספת על גישת מובינקל ראה דברינו לעיל עמ' 1.

7 ואילו קויפמן (כרך שני, ספר שני, עמ' 718) פירש כי נדיבי העמים אינם אלא שרי ישראל.

שבו מקביל השם "נדיבים" לשרים. אך במקום לכתוב את השם השכיח "מלכים" נבחר הכינוי הנדיר "נדיבים", הואיל ובנוכחות ה' ובמעמד שממליכים אותו על כל העולם, לא יכונה שום גורם מלבדו בשם "מלך".<sup>8</sup> המנהיגים המתכנסים מכונים גם בשם "מגיני ארץ", וגם כינוי זה שייך לאוצר התארים המיוחדים למלך, כמו בכתוב, "כי לה' מגננו, ולקדוש ישראל מלכנו" (תהי' פט, ט). מזמור מז עושה שימוש בצירוף זה הואיל והעמים נכנעו לה' ולעמו ישראל, לכן נזכר התואר הלקוח מהתחום הצבאי.

מזמורנו הזכיר כינוי שלישי למתכנסים, "עם אלקי אברהם". תואר זה ניתן להם משום שאברהם הוא אב המון גויים, והוא היה זה שהפיץ את האמונה בה' בין הנכרים. משום כך ייקראו המצרטפים לבשורה של אברהם בשם עם אלקי אברהם.<sup>9</sup> מאלף במיוחד הסיפור על המפגש בין אברהם ובין מלכי-צדק מלך שלם (ברי' יד, יח-כד), בו הטעים אברהם את המסרים הללו, ושם נקרא ה' בתואר עליון, בדומה לנאמר במזמור שלנו (ג).<sup>10</sup> גם בפרקנו מתכנסים העמים בירושלים, באותו מקום בו נערך אותו המפגש, ושם הם מקבלים עליהם עול מלכות שמים בדומה לחזונו של ישעיהו על העמים שיעלו לירושלים, "כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים" (יש' ב, א-ד).<sup>11</sup>

## 2. תקיעת כף

תקיעת כף היתה ביטוי לשמחה הקשורה להמלכת המלך החדש, כפי שסופר על יואש מלך יהודה "וימלכו אתו, וימשחוהו, ויכו כף, ויאמרו: 'יחי המלך'" (מל"ב יא, יב); ובמזמורנו - "כל העמים תקעו כף" (פס' ב). תקיעת כף זו באה לבטא שמחה, רכיב שנוכר בהמלכת שלמה, בכתוב: "והעם מחללים בחלילים

8 הכינוי 'נדיבים' מזכיר הוראה אחרת של אותו השורש, 'מתנדבים', ויש בכך כדי ללמד שהם מצטרפים לאמונה החדשה משום שהגיעו לכך מתוך הכרה עצמית, הגם שקודם לכן נכנעו לישראל בשדה הקרב. לעניין זה שייך גם ההיגד "אלקים ישב על כסא קדשו" (ט), המלמד, שהגויים קיבלוהו עליהם כמלך לא משום שגבר עליהם בכוחו אלא בשל קדושתו (ויס', 191).

9 אמנם מתרגום הע' עולה כי לפנייהם היתה כתובה המילה עם בחיריק, ופירוש הדבר שהגויים נאספו עם אלקי אברהם, אבל לא מציינו במקרא, שמילת הייחס 'עם' תתחבר לפועל 'נאסף'.

10 לדיון במפגש בין אברהם ובין מלכי-צדק ולמשמעות הדתית שלו ראה מאמרי, "אברם ומלכי-צדק מלך שלם", מחקרי חג, 4 (תשנ"ב), עמ' 8-14.

11 לדיון בחזון הר הבית ובזיקתם של העמים לירושלים ולתורתה ראה מאמרי, "חזון הר הבית - פרק מבית מדרשה של "מסורת ציון" מומן מסע סחרים ליהודה", בית מקרא, לח (תשנ"ג), עמ' 193-205.



ושמחים שמחה גדולה, ותבקע הארץ בקולם" (מל"א א, מ)<sup>12</sup>. ואילו ויס (עמ' 185) רואה בביטוי "תקעו כף" קריאה לעמים לקבל עליהם בהתחייבות את מלכות ה'. שביב (עמ' 71) ניסה להכריע בדיון זה והעיר, כי ביטויי השמחה משמשים בלשונות 'מחיאת כף' (יש' נה, יב) ו'הכאת כף' (מל"א יא, יב), בעוד שבמזמורנו נזכרה 'תקיעת כף', ופירושה: 'כניסה לחובה של ערבות', כמו 'אם ערבת לרעך, תקעת לזר כפיך' (מש' ו, א). אך כנגד טענה זו ניתן להביא את הכתוב: "כל שמעי שמעך תקעו כף עליך, כי על מי לא עברה רעתך תמיד" (נחום ג, ט), ובו משמש הביטוי "תקיעת כף" בהוראה של שמחה.

### 3. תרועה

ההמלכה מלווה בתרועה. בתורה נזכר הצירוף "תרועת מלך" (במ' כג, כא), ובהמלכת שלמה נאמר, שתקעו בשופר (מל"א א, לט). במזמורנו, בפסוקים ו-ח, מופיע השורש זמ"ר חמש פעמים, תרועה - פעם אחת ושופר פעם אחת, ובסך הכל: שבעה קולות נשמעים בשעת ההמלכה.

### 4. הכרזה על ההמלכה

בהמלכת יהוא על ישראל נאמר "ויתקעו בשופר, ויאמרו: 'מלך יהוא' (מל"ב ט, יג); ובמזמורנו - "מלך אלקים על גויים" (פס' ט). שלושת הרכיבים האחרונים, תקיעה, תרועה והכרזה, מצביעים על קריאות וקולות שמחה המלווים מעמד של הכתרה. קולות אלה אופייניים לפסוקים ב-ח העוסקים במעמד ההמלכה עצמו, בעוד שבסיום, בפסוקים ט-י, שוררת דממה, כיון שמלכות ה' התגשמה (ויס, 193).

### 5. ישיבה על כס המלכות

ישיבה על כס המלכות מסמלת את עלייתו של המלך החדש למלוכה, דוגמת הכתוב, "מי ישב על כסא אדוני אחריו" (מל"א א, כ). לפיכך הושיבו את המלך החדש על כס השלטון במעמד ההכתרה, כפי שנאמר בהמלכת יואש "וישב על כסא המלכים" (מל"ב, יא, יט), ובמזמורנו - "מלך אלקים על גויים, אלקים ישב על כסא קדשו" (פס' ט). הכסא מסמל גם את כס המשפט, שהוא אחד משני תפקידיו העיקריים של המלך (שמ"א ח, כ; תה' קכב, ה).

12 כך פירשו זאת התרגום הארמי, רד"ק וברטלר, עמ' 133, 145.

ברם, בעוד שהרכיבים הקודמים מתייחסים לעשייה האנושית המלווה את מעמד המלכת ה', הרי שהישיבה על הכסא היא פעולה מצדו של המלך, ואז יש לשאול, למה התכוין המשורר במציאות, כשהוא אומר: "אלקים ישב על כסא קדשו"? ייתכן שהכוונה למושב ה' מעל לכרובים, מעין דברי חז"ל "כסא של מטה מכוון כנגד כסא שלמעלה"<sup>13</sup> ובלשון תפלת שלמה: "בית זבול...לשבתך עולמים" (מל"א ח, יב) לעומת "השמים מכוון שבתך" (שם שם, לט). לכאן מתקשר גם הכתוב מספר ירמיהו, "כסא כבוד מקום מראשון מקום מקדשנו" (יז, יב), המלמד שהמקדש נחשב לכס אלקים.

#### 6. איזכור גבורות המלך

במעמד ההכתרה ניתן היה לספר על גבורותיו של המלך, כיון שתפקידו של המלך היה להוביל את עמו במלחמה ולהושיעו מידי אויביו. הגדרה זו של תפקיד המלך מצויה בדברי העם לשמואל, "ויצא לפנינו, ונלחם את מלחמתנו" (שמ"א ח, כ), ואכן המלכת שאול על כלל העם בוצעה רק לאחר נצחונו על בני עמון, כלשון הכתוב "לכו ונלכה הגלגל, ונחדש שם המלוכה" (שמ"א יא, יד). גם במזמורנו נזכרו גבורותיו של ה' בכתוב: "ידבר עמים תחתנו, ולאמים תחת רגלנו" (ד). הביטוי "ידבר עמים" פרש מלשון דבר והריגה (התרגום הארמי ורש"י), בדומה לכתוב: "ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה לבית יהודה" (דבה"ב, כב, ג); או במשמעות של הנהגה, לאמר, הוא ינהיג את העמים תחתנו, כדי שישראל ידריכו אותם (ראב"ע, רד"ק וספורנו). כפיפת העמים מתחת לרגלי ישראל מסמלת את שלטונם של ישראל על העמים, בדומה לכתובים "וידבר עמים תחתיו" (תהי' יח, מח), "כל שתה תחת רגליו" (שם ח, ז). ידועות התמונות ממצרים, ואף מאשור ומבבל, המתארות את המנצח במלחמה כשרגלו נתונה באופן סמלי על גב אויבו המנוצח,<sup>14</sup> וגם בספר יהושע נאמר: "שימו את רגליכם על צוארי המלכים" (י, כד). אלמנטים הקשורים למלחמה מצויים גם בהיגד, "כי לאלקים מגני ארץ" (י), כמו גם באיזכור השופר והתרועה (ו), ששימשו לאזעקת העם למלחמה.

ברור איפוא, שהמזמור מתאר המלכת ה'. אך יקשה להוכיח מתוכו שהוא עוסק בזמן מוגדר, הסטורי או אסקטולוגי. שכן כבר הדגמנו, כיצד כל אחת

13 ילקוט שמעוני, פרשת בשלח, סימן רנ"ב, מהדורת הרב דב היימן, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז, עמ' 341.

14 כגון: Pritchard, N<sup>o</sup>. 309.

מהגישות הללו מצליחה להסביר את המזמור לשיטתה. יתר על כן, נוכל אף לטעון שהמזמור משקף את שלושת הגלגולים בהשתקפותה של מלכות ה' עלי אדמות, כפי שהצגנו אותם בראשית דברינו (לעיל במבוא). בראש המזמור באה הקריאה לכל העמים לקבל על עצמם מלכות ה'. בהתאם לכך, מצויים בחלק זה כינויים של ה', שלכשעצמם רוחים גם אצל הנכרים, בשעה שהם מתייחסים לאלים שלהם או למלכים בשר ודם, כגון: "עליון", כינוי שמצוי גם בפיו של מלכי-צדק מלך שלם (ברי' יד, יט),<sup>15</sup> "מלך גדול" (šarru rabû, מל"ב יח, יט).<sup>16</sup> ההפנייה לדבריו של מלכי-צדק מלך שלם מתחזקת לאור איזכורו של אברהם בפסוק החותם את המזמור שלנו (י); בעוד שבאמצע המזמור מופנית הקריאה רק לישראל, "זמרו למלכנו זמרו" (ז). כאן עדיין קיים מתח בין ישראל ובין הנכרים, ולכן כתוב "יבחר לנו את נחלתנו, את גאון יעקב" (ה). יעקב נזכר, משום שהוא אבי שבטי ישראל, ומסמל את המאבק עם לבן ועם עשו. אך בסוף המזמור ישנו איחוד העולם מחדש, ושם נאמר "נדיבי עמים נאספו, עם אלקי אברהם" (י). לאמר: העמים משייכים עצמם לאלקי אברהם. אוניברסליות זה משתקף גם מהמשכו של הכתוב בו נאמר: "כי לאלקים מגני ארץ" (פס' י), והכינוי מוסב למלכי הארץ למחלקותיהם, ישראלים ונכרים כאחד.

#### ו. זיקתו של מזמור מז לראש השנה

מזמור מז שבספר תהלים תופס מקום נכבד בתפילות ראש השנה קודם לתקיעות השופר. המנהג לאמר את המזמור הזה בראש השנה נזכר כבר במסכת סופרים, כדלהלן:

ובראש השנה אומר: "כל העמים תקעו כף... עלה אלקים בתרועה, ה' - בקול שופר" (תה' מז, ב-ו). בשעה שהקב"ה עולה לישב על כסא הדין בראש השנה, לדין הוא עולה. הדא הוא דכתיב: 'עלה אלקים בתרועה'. וכיון שישראל נוטלין שופרותיהן ותוקעין, מיד 'ה' בקול שופר. מה הקב"ה עושה? עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, ומתמלא עליהם רחמים, והופך להם מדת הדין למדת רחמים. אימתו? בראש השנה, בתדש השביעי באחד לחדש.

מכאן ניתן ללמוד שמזמור מז שימש כמעין "שיר של יום" לראש-השנה בבית-הכנסת הקדום. רעיון מלכות ה' המשמש כמוקד למזמור מיוצג באופן נרחב

<sup>15</sup> לדיון באל עליון ראה Mackane, 199.

<sup>16</sup> "מלך גדול" הוא שליט שכפופים לשלטונו מלכים אחרים (Seux, 298-300).

בתכניו של ראש השנה במסורת חז"ל. במקורות חז"ל אנו מוצאים, שהעולם נברא בראש השנה,<sup>17</sup> ואז מלכותו של ה' באה לידי מימוש. ביום זה יושב ה' על כס המלכות, שהוא גם כס המשפט, והוא שופט כל באי עולם ביום הולדתו של עולם (ב' ר"ה טז, א). והזכיר זאת ראב"ע (בפירושו לויק' כג, כד): "אמרו המעתיקים (=חז"ל) שיום ראש השנה יום הדין, וטעם התקיעה - זכר למלכות". לאמר, שופרות הן מגילוייה של מלכות ה', שהרי השופר הוא המלווה את בואם של המלך ופמלייתו ואת עזיבתם. משום כך אנו אומרים בתפילת ראש השנה פסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות, וכולם יחד מכוונים למלכות ה'. ה' זוכר את בראיו, ופוקד אותם, אך גם דן אותם, ובכך הוא פועל כמלך. מלכות ה' נזכרת גם בנוסחת ברכת היום בראש-השנה: "ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון".

אך מה מכל זה נכתב במקרא? ראש השנה, כפי שהוא מוצג בתורה, הוא מן החגים, בהם רב הסתום על המפורש. התורה לא כתבה את שם החג, וגם לא את הטעם לחוג אותו, לא טעם הסטורי ולא טעם חקלאי. על מהותם של המועדים ניתן ללמוד גם ממצוות היום, אלא שבראש השנה ישנה רק מצוות עשה אחת (פרט לקרבנות היום), ואף היא נתנסחה ניסוח מעורפל כלשהוא: בפרשת המועדות נאמר "זכרון תרועה" (ויק' כג, כד), ואילו בחומש הפקודים נאמר: "יום תרועה" (במ' כט, א).

בהתייחסו לשאלות הללו כתב הרמב"ן (בפירושו לויק' כג, כד): "ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת, למה התרועה, ולמה נצטרך זכרון לפני ה' ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קודש כללי". רמב"ן הציג בדבריו אלו חלק מהתמיהות שנגרמו בשל תיאורו המקוצר של החג בתורה. מכאן ואילך עובר הרמב"ן ללמוד על מהות החג מן המפורש על הסתום: "אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכיפורים בראש חודש, נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך, כי בם ידין עמים. בראש השנה ישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו". לאמר: קביעתו של החג בראש החודש בו תל יום הכיפורים מלמדת, שהוא יום הדין, ואחריו סולח ה' לחטא עבדיו במידת הרחמים. ובאשר למזמור הנידון, למעלה הבאנו את דברי חז"ל ממסכת סופרים, המצביעים על חילופי שמותיו של הקב"ה במזמור, ומצביעים על כך שהשם 'אלקים' מציין את מידת הדין. במזמור נזכר "אלקים" שבע פעמים במזמור,

17 ויקרא רבה, כט, א, מהד' מרגליות, עמ' תרס"ח.

ויש בחזרה זו כדי להצביע על אלקים כשופט וכדיין, וכך מתקשר המזמור בקשר נוסף ליום הדין, לראש השנה. אף-על-פי-כן, לא מצאנו את איזכורו של ראש השנה במזמור, ולכן לא נוכל להניח, שכבר בזמן חיבור המזמור היתה זיקה של המזמור ליום ראש השנה (ויס, 184).

#### ז. סיכום

במהלך הדיון במזמור מז בדקנו את השאלה, האם המזמור מזכיר את מלכות ה' כאידיאה, או שהוא עוסק במעמד של המלכת ה'? וגם אם נקבל את האפשרות השניה, עדיין יש לשאול, האם המדובר בהמלכת ה' קונקרטיית, שהכותב היה עד ישיר למעמד שבו המליכו את ה' או שהוא מדבר על המלכת ה' חזונית לעתיד לבוא? הבדיקה שלנו העלתה, שהמזמור אכן מתאר מעמד ממשי של המלכת ה', ובו ששה רכיבים עקרוניים אופייניים למעמד המלכה. אך לא נוכל לקבל את התיאוריה לטכס המלכה פולחני, וזאת משום שאין לנו כל ראיה למעמד שכזה, וגם משום שהשערה שכזו חורגת מן המקובל בעם ישראל ובדתו. מזמור מ"ז תיאר מעמד המלכה כדי לבטא מעמדו של ה' לאחר נצחונות ישראל או לעתיד לבוא. וכדי להמחיש את מלכות ה' בעולם, דיבר הכותב בלשון בשר ודם ותיאר את הרכיבים האופייניים למלכות כפי שמקובל בממלכת האדם.

#### ח. ביבליוגרפיה

- \* אלגביש ד' (תשנ"ב), "אברם ומלכי-צדק מלך שלם", מחקרי חג, 4, עמ' 14-8.
- \* ---- (תשנ"ג), "חזון הר הבית - פרק מבית מדרשה של 'מסורת ציון' מזמן מסע סנחריב ליהודה", בית מקרא, לח, עמ' 193-205.
- \* הדרי ח"י (תשנ"א), "מלכויות", שמעתין, כט (107-108), עמ' 88-94.
- \* ויס מ' (תשמ"ח), "פרק התקיעות תה' מז", בתוך ספרו: מקראות ככוונתם, ירושלים, עמ' 182-195.
- \* ויקרא רבה (תשט"ז), מהדורת מ' מרגליות, ירושלים.
- \* זליגמן י"א (תשמ"ה), "תה' מז", תרביץ, נ, עמ' 25-35.
- \* חכם ע' (תשל"ט), ספר תהלים (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים.
- \* כהן ש"י (תשנ"ג), "מלך גדול על כל הארץ", בית מקרא, לח, עמ' 361-367.
- \* מלאכי צ' (תשכ"ו), "סלח", בית מקרא, י"א, עמ' 104-110.

- \* קויפמן י" (תשכ"ד), תולדות האמונה הישראלית, א-ד, הוצאת מוסד ביאליק ודביר, תל-אביב - ירושלים.
- \* קיל י" (תשכ"ח), "כל העמים תקעו כף", מעיינות - מאסף לענייני חינוך והוראה, ט, עמ' 223-237.
- \* קמחי, ר' דוד, תהלים עם הפירוש הארוך, מהדורת ש"מ שילר, לייפציג 1883.
- \* שביב י" (תש"ן), "המנון למלך כל הארץ, עיונים במזמור מ"ז בתהלים", מגדים, ט, עמ' 70-80.
- \* Brettler, M.Z. (1989), *God is King, Understanding an Israelite Metaphor* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, 76), Sheffield.
- \* Gunkel, H. (1967 [1930]), *The Psalms: A Form-Critical Introduction* (Tr. T.M. Horner), Philadelphia.
- \* Mackane, W. (1979), *Studies in the Patriarchal Narratives*, Edinburgh.
- \* Mowinckel, S. (1961), *The Psalms in Israel's Worship* (tr. D.R. Ap-Thomas), 2 vols. Abingdon.
- \* Oppenheim, A.L. (1943), "Akkadian pul(u)h(t)u and melammu", *Journal of the American Oriental Society*, 63, pp. 31-34.
- \* Pritchard, J.B (1969), *The Ancient Near East in Pictures Relating to the Old Testament*, second edition with supplement, Princeton.
- \* Roberts, J.J.M. (1976), "The Religio Political Setting of Psalms 47", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 221, pp. 129-132.
- \* Sabourin, L. (1974), *The Psalms - Their Origin and Meaning*, New, Enlarged, Updated Edition, New York.
- \* Seux, M.J. (1967), *Épithètes royales akkadiennes et sumériennes*, Paris.
- \* Stade, B. (1903), "Streiflichter auf die Entstehung der jetzigen Gestalt der alttestamentlichen Prophetschriften", *Zeitschrift für Alttestamentlich Wissenschaft*, 23, pp. 153-171.
- \* Watts, J.D.W. (1965), "J. malak Psalms", *Theologische Zeitschrift*, 21, pp. 341-348.